

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ (Львів)

**МАЙСТРИ ЛЬВІВСЬКОГО МУЛЯРСЬКОГО ЦЕХУ
ПРИ СПОРУДЖЕННІ КОСТЕЛУ МІСІОНЕРІВ У ГОРОДЕНЦІ:
ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ БУДІВЕЛЬНИХ АРТІЛЕЙ
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОБЕРЕЖЖЯ ХVІІІ СТОЛІТТЯ**

Мистецька культура українського Правобережжя ХVІІІ ст. прикметна активним розвитком будівництва – не тільки сакрального, а й світського¹. Проте за актуального стану фонду документальних матеріалів до його історії та їх наукового опрацювання чимало важливих сторін як еволюції самої традиції, так і широкої поточної будівельної практики залишаються мало-відомими, а то й усе ще зовсім не сприйнятими. Так, скромно засвідчено серед опрацьованих і впроваджених до наукового вжитку писемних відомостей проблематику організації самого процесу будівництва, зокрема формування конкретних артілей майстрів, покликаних реалізувати ті чи інші ініціативи, особливо коли йдеться про об'єкти, віддалені від важливіших осередків мистецької творчості зі значнішим кадровим потенціалом. Дотеперішня історія архітектури переймалася насамперед стилістичною еволюцією та її джерелами, постатями окремих найвидатніших архітекторів, авторською атрибуцією поодиноких, найперше прикметніших та значніших будівель і їх датуванням. Проблеми організації самого процесу будівництва через звичну обмеженість відповідних джерел майже не привертала уваги й у фаховій літературі досі виявляються практично неприсутніми.

З огляду на це, заслуговує уваги джерельний переказ, спроможний стати документальною підставою для вироблення конкретного уявлення стосовно принципів та механізмів організації будівельних артілей, мобілізації осілих у більших осередках будівельного руху кадрів мулярів, призначених реалізувати певні архітектурні ансамблі у провінції. Таких відомостей література досі не пропонувала, а поодинокі уже впроваджені до наукового вжитку зазначеного характеру документальні свідчення (див. далі) за актуального

¹ Новіші його короткі огляди див.: *Александрович В.* Архітектура, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво // *Історія української культури: У 5 т. – К., 2003. – Т. 3: Українська культура другої половини ХVІІ – ХVІІІ століть. – С. 836–838, 844–846, 852–853; Вечерський В.* Архітектура // *Історія українського мистецтва: У 5 т. – К., 2011. – Т. 3: Мистецтво другої половини ХVІ – ХVІІІ століття. – С. 304–307, 331–334* (досить обмежений виклад архітектурної традиції українського Правобережжя ХVІІІ ст. загалом зосереджено насамперед на сакральних об'єктах – огляд світського будівництва відсутній зовсім). Відповідно скромно репрезентована будівельна традиція Правобережжя і в огляді архітектури середини – другої половини століття: *Тимофієнко В.* Архітектура // *Там само. – С. 706–711, 721–722, 734–735.*

стану збереження та вивчення писемних джерел не привернули уваги до еволюції будівельної практики як відображення ширшого процесу. Тому йдеться про зовсім новий на тлі дотеперішніх зусиль з осмислення широкого контексту зазначеного напрямку культури аспект її історії на теренах українського Правобережжя XVIII ст.

Документальною підставою для його відкриття і впровадження до наукового вжитку стала виявлена серед актів Президентського суду міста Львова за 1756 р. заява, яка фіксує зобов'язання тодішніх цехмістрів львівського цеху мулярів² Яна Дембовського³ і Анджея Вороновича⁴ щодо гарантування майстрами з середовища цеху спорудження на замовлення знаного правобережного магната й мецената, канівського старости Миколая Потоцького (1712–1782) певного, не названого в самому віднайденому документі, об'єкта в місті Городенка (тепер Івано-Франківської обл.)⁵. Новорозшукане джерело описує спосіб забезпечення будівництва кадрами мулярів зі Львова разом з окремими аспектами стосунків між керівництвом мулярського цеху та його рядовими майстрами, з одного боку, й представником замовника в особі архітектора – з другого.

Сам документ для історії архітектури, правду кажучи, не зовсім “новий” – свого часу його виявив і впровадив до літератури знаний львівський дослідник-архівіст Володимир Вуйцик (1934–2002)⁶. Проте зроблено це в короткому викладі й без відсилання до джерела, оскільки сам текст надруковано в газетній публікації: “Будували городенківський костел львівські

² Про нього коротко див.: *Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich (do roku 1772).* – Lwów, 1927.

³ Цеховий майстер у 1743 р., молодший цехмістр (1755), остання згадка 1758 р.: *Ibidem.* – S. 85, 86. За наявними свідченнями, виявився архітектором-практиком, зокрема мав контракт з великим коронним підчашим, графом Щенським Чацьким на спорудження костелу єзуїтів у місті Порицьк (тепер село Старий Порицьк Іваничівського р-ну Волинської обл.) й у 1757 р. провадив відповідні роботи, так само на тій же zasadі залучаючи до них львівських цехових мулярів: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 52: Магістрат міста Львова. – Оп. 2. – Спр. 590. – С. 233–234; *Вуйцик В. Будівельний рух у Львові другої половини XVIII століття // Записки НТШ.* – Львів, 2001. – Т. 241: Праці Комісії архітектури та містобудування. – С. 119 (вказано на провадження робіт наступного року, хоча насправді зазначеним роком датовано судову справу з приводу грошей, які львівські мулярі заборгували, працюючи в Порицьку попереднього року). У Львові збудував кам'яницю на вул. Староєврейській, 7 (збереглися плани): Там само.

⁴ Як цеховий майстер “*Jędrzej Oronowicz*” відnotований у цеховій книзі львівських мулярів під 1756 р., молодший цехмістр (1758), старший цехмістр (1759), другий цехмістр (1763): *Kowalczyk M. Cech budowniczy...* – S. 86, 87.

⁵ ЦДАІЛ України. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 590. – С. 150.

⁶ *Вуйцик В. Меретин і Пінзель у Городенці // Галицька брама.* – Львів, 1996. – № 18. – С. 6 (передрук: Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 2002. – № 14: Володимир Вуйцик. Вибрані праці / До 70-річчя від дня народж. – С. 300). Цитується за передруком. Обидва цехмістри фігурують у викладі як... “Іван та Андрій Ороновичі”: Там само. У публікації також не враховано важливого закінчення заяви із визнанням цехмістрів щодо зобов'язання мулярів залишитися на роботі й після відроблення отриманого завдатку та переліком покарань у разі відходу до завершення будівельного сезону (див. далі). У запропонованому огляді також не завжди докладно і з окремими помилками передано деякі зміщені в документі фактичні відомості.

Майстри львівського мулярського цеху при спорудженні костелу місіонерів...

майстри-муляри, яких набирив сам архітектор Меретин. Дня 15 січня 1756 року цехмайстри львівського мулярського цеху Іван та Андрій Ороновичі засвідчили перед міським урядом, що вони з рук пана Бернарда архітектора отримали з казни старости канівського 30 червоних золотих для роздачі їх львівським мулярам на роботу у Городенці. Ці муляри зразу після Великодня, на першу вимогу пана Бернарда, мали стати до роботи⁷. Наведену інформацію за першопублікацією в лаконічному переказі невдовзі подали Пйотр Красни і Ян Островські⁸.

Нововіднайдене писемне джерело фіксує не відзначену в дотеперішній літературі, проте, випадає здогадуватися, усталену звичну для свого часу практику, згідно з якою на початку року замовник передавав цехмістрам львівського цеху мулярів певну суму як завдаток на майбутні роботи, що його за домовленістю належалося розподілити поміж поодинокими цеховими майстрами. Оскільки в цьому конкретному випадку йшлося про суму 30 червоних золотих (дорівнювала 900 золотим), а кожний муляр мав отримати по одному червоному золотому, усіх мулярів належалося залучити 30. Така кількість вказує на передбачений значний обсяг самого запланованого будівництва й, відповідно, – чималий об'єкт спорудження, при цьому в документі, що стосується забезпечення його кадрами мулярів, як уже зазначено, не названий.

Засвідчена практика попередньої домовленості з виконавцями будівельних робіт та передачі їм завдатку як зобов'язання на майбутнє, безперечно, не відображена у публікованому джерелі чимось винятковим та унікальним, а була – випадало би здогадуватися – загальнопоширеною. Проте за наявного фонду документальних матеріалів до історії архітектури та будівництва на українських землях вона фіксується вкрай рідко. Внаслідок цього досі цей звичай не привертав уваги як окреме самостійне явище традиції: на неї, зокрема, не відреагували ні Володимир Вуйцик, ні Пйотр Красни та Ян Островські. За даними В. Вуйцика, у той самий спосіб у травні 1757 р. “до городенківської і бучацької фабрик канівського старости були направлені львівські цехові муляри Іван Зелінський, Войцех Спутувський, Мартин Крупський, Андрій Гудебський, Шимон Піщак, Матвій Кавуля, Христофор Думич і Йосиф Галюшкевич. Усі вони отримали завдаток по одному червоному золотому”⁹.

⁷ Вуйцик В. Меретин і Пінзель... – С. 300.

⁸ Krasny P., Ostrowski J. Kościół parafialny p. w. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Panny Marii i dawny klasztor Misjonarzy w Horodence // Materiały z dziejów sztuki sakralnej. Ziemia wschodnie dawnej Rzeczypospolitej. – Kraków, 2010. – Т. 18: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. – S. 84.

⁹ Вуйцик В. Меретин і Пінзель... – С. 300 (імена і прізвища мулярів в україномовному викладі українізовано). Повторено: Krasny P., Ostrowski J. Kościół parafialny... – S. 84 (імена і прізвища наведено в польськомовній версії). Явний курйоз з українізацією, а далі полонізацією імен і прізвищ мулярів привертає увагу до все ще не сприйнятої проблеми незмінного переінакшення оригінального звучання іменування як в автентичних давніх писемних джерелах при іномовному записі, так і в новітній науковій літературі. Наголошення на цьому прикметному явищі на матеріалах конкретної задокументованої ситуації див.: Александрович В. Малярі та різьбарі Лукова (Матієва) у XVIII столітті // Волинська ікона: дослідження та реставрація: Матер. XIV міжнар. наук. конфер. (м. Луцьк, 29–30 жовтня 2007 р.). – Луцьк, 2007. – С. 26.

Безсумнівно, про той же вияв звичаєвої практики йдеться також і в так само вже давніше опублікованому тогочасному ж реєстрі витрат на різноманітні роботи в костелі монастиря тринітаріїв у Львові з 1758 та 1759 р., коли в січні першого року поміж видатками вписано таку позицію: “Majstrowi mularskiemu zadatku dla osmiu mularzow i dla niego dziewiątego po czerwonymu złotemu die 22, anno 8, mensis moderni 162”¹⁰. Далі серед відповідних нотаток за травень зазначено: “Mularzom trzem zadatku powtórnie dałem 1ma mai to iest Kruszyńskiemu, Żądziejewiczowi i Sewieckiem po czerwonymu zł[otemu] jednemu każdemu monetą facit 54”¹¹. Далі в липні, серпні, вересні та жовтні фігурують виплати мулярам, зокрема згаданим Севіцкому, Крушинському, а також Мрочковському й не названому мулярському майстрові¹². Зрештою, монастир в той самий спосіб домовлявся не тільки з мулярами. Аналогічно в липні виплачено завдаток також теслям: “Majstrowi ciesielskiemu Józefowi zadatku dla cieślów na dach klasztorny die 21[...] 180”¹³. Цього разу зафіксовано завдаток перед початком конкретної роботи, так само відрахований майстрові для передачі іншим виконавцям. Зацитовані матеріали пропонують ще один такий конкретний приклад, задокументований досі на львівському ґрунті.

Хоча в усіх наведених випадках йдеться про єдине середовище та вузький проміжок часу, описану процедуру, безперечно, не випадало би сприймати ані суто львівською, ані явищем конкретного вузького періоду. Проте зазначена практика здатна відображати виняткові, притаманні на теренах українського Правобережжя лише львівському осередкові як його унікальна особливість, можливості розбудованого ремісничого середовища та водночас на конкретному яскравому прикладі показує потенціал й роль середовища в кадровому забезпеченні будівельних робіт на території обширного культурно-історичного регіону разом з їх практичною організацією.

Водночас для опрацьованого досі фонду писемних джерел це ще також унікальний за вимовою вартісний документальний переказ стосовно одного з важливих аспектів звичаєвої практики професійної ремісничої спільноти, внутрішніх стосунків у ній, практичної мобілізації кадрового потенціалу, ролі цехів, а також функцій і завдань цехового керівництва, одного з аспектів організації поточного цехового життя. Наведений тринітарський епізод переконує, що за подібною схемою мулярів як скромніше відображення тієї ж практики мали “організовувати” не лише цехмістри, а й так само поодинокі майстри, виступаючи самостійними підприємцями й провадячи будівельні роботи та залучаючи рядових членів цеху до їх виконання.

Розшукане свідчення актуального на той час керівництва цеху віднотує звичай, згідно з яким, відповідно до отриманих і розданих грошей, цехмістри зобов’язувалися на першу вимогу архітектора ставити на певний термін уже

¹⁰ Brzezina K. Materiały do dziejów artystycznych kościoła Trynitarzy p.w. Trójcy Przenajświętszej we Lwowie // Sztuka kresów wschodnich. – Kraków, 1996. – Т. 2: Materiały sesji naukowej, Kraków, maj 1995 / Pod red. J. K. Ostrowskiego. – S. 202.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem. – S. 203.

¹³ Ibidem.

Майстри львівського мулярського цеху при спорудженні костелу місіонерів...

раніше вибраних своїх майстрів й, згідно з попередньою досягнутою домовленістю, далі відрядити їх для виконання передбаченої роботи на місці. У наведеному конкретному випадку вказано лише місцевість – будівництво мало вестися у Городенці. Цехмістри виразно ствердили, що відправити мулярів на місце призначення мали вони самі. При цьому, однак, не зазначено, в чому конкретно повинно було виражатися згадане відправлення. Можна тільки здогадуватися, що на цехових старших звично покладался виключно обов'язок “мобілізації та організації”. Докладніше не обумовлено так само, яким власне способом умовлені муляри повинні були прибути на призначене місце. Добиратися вони, безперечно, мали так само організовано, проте транспортування, цілком очевидно, не входило до обов'язків керівництва цеху. Мабуть, підводи за мулярами звично присилав замовник як захищена сторона.

Архітектором у конкретному городенківському випадку, згідно із записом самої публікованої заяви, виступає “pan Bernard”: через нього цехмістри отримали від замовника призначені для мулярів гроші, він же мав нагадати про необхідність зібрати майстрів і відіслати їх до Городенки. Названий тут тільки на ім'я “pan Bernard” – найвидатніший архітектор Львова XVIII ст., у новітній літературній традиції утверджений з іменем Бернарда Меретина (?–1759)¹⁴. За наявними відомостями, упродовж короткого завершального періоду свого життя, львівський відрізок якого простежується від 1738 р.¹⁵, в 1750-х роках майстер працював над усіма визначнішими будівлями канівського староства й увесь цей час постійно був зайнятий його роботами¹⁶.

¹⁴ Архітектор працював над спорудженням низки визначних будівель у Львові на чолі з собором святого Юра та поза ним, проте його постать досі опрацьована стосовно скромно. З новішої літератури про нього див., зокрема: *Krasny P.* Inspiracje austriackie w twórczości Bernarda Meretyna // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne.* – Kraków, 1997. – Zesz. 121. – S. 331–347; *Вуйцик В.* Будівельний рух... – С. 121; *Його ж.* Нові штрихи до творчої біографії Бернарда Меретина // *ЗНТШ.* – Т. 241. – С. 517–523. Через винятково широку різноманітність версій запису іменування майстра в джерелах справжнє його прізвище (так само, як і походження) залишається невідомим. На контракті на завершення собору святого Юра у Львові (1754) підписався “Bernardus Merettiner”: Там само. – С. 519. У Львові його називали німцем (Там само). Автографи в традиції німецької каліграфії також вказують на належність до середовища митців відповідного культурного кола. Добірку їх варіантів (без відсилання до джерел) наведено (Там само). Зі свого боку, таку вірогідність підтверджує іменування його дружини в окремих документальних записах Анною Розіною Мердер, див., зокрема: ЦДІАЛ. – Ф. 618: Львівська римо-католицька митрополича консисторія. – Оп. 2. – Спр. 2639. – Арк. 263 (1744), 310 зв. (1745), 324 зв. (1746), 337 зв. (1746). Новіше зіставлення джерельних відомостей до історії львівського мистецького середовища XVIII ст. здебільшого пропонує не різноманітні – за тодішнім призначенням – оригінальні версії документальних записів, а прийняте не завжди на належно обумовлених підставах сучасне польське іменування: *Dworzak A.* Lwowskie środowisko artystyczne w XVIII wieku w świetle ksiąg metrykalnych i sądowych [= Materiały do dziejów kultury i sztuki XVII i XVIII wieku. – Т. 8]. – Kraków, 2018. – S. 51–53, 322–330.

¹⁵ *Krasny P.* Inspiracje austriackie... – S. 332.

¹⁶ Провадячи винятково широку будівельну практику, Б. Меретин, звично для свого часу, водночас працював і над іншими об'єктами. Це був практикований тоді спосіб організації будівництва, коли архітектор паралельно наглядав над спорудженням декількох будівель. Статут львівського мулярського цеху (1572) передбачав: “Owszem każdy

Очевидно, при цьому йшлося не про якесь становище, зафіксоване обов'язками служби, а про засвідчену найкраще джерельними матеріалами львівського походження практику зобов'язання винайнятого на потреби замовника архітектора, залученого для провадження певних конкретних споруд, у випадку канівського старости чисельніших.

Термін передбачених робіт у Городенці – звично для започаткування будівельного сезону – окреслено як “zaraz po wielkiej posy”¹⁷, що того року припадала на 18 квітня. Значніші за обсягом будови незмінно тривали упродовж усього літнього періоду й закінчувалися або ж – за необхідності продовження – переривалися восени, на свято архангела Михаїла – 21 вересня чи близько цієї дати¹⁸.

Показовим є також викладене зобов'язання цехмістрів щодо майбутньої зайнятості цехових мулярів на місці як вияв їхньої відповідальності за “своїх людей” упродовж усього часу перебування тих на місці. Вони не тільки засвідчили про зобов'язання цехових мулярів, аби й після відроблення суми заздалегідь отриманого авансу “ztamtąd z roboty przez całe lato nie schodzili, ale ją kontynuowali”, тобто залишалися на роботі, очевидно – передбачалося – до самого кінця будівельного сезону. Показово, що мулярам, які мали надалі залишатися на будові, належалося працювати, згідно із застосованим формулюванням, “upomniawszy się o dalszą zapłatę którą zarobią”. Як можна здогадуватися на підставі вжитого при цьому формулювання, випадало не тільки “упоминатися” належної оплати за виконане мурування, а й, оскільки при цьому йдеться про закінчену роботу, правдоподібно, як стверджує застосована формула, робити це вже тільки після її завершення. Така умова, як і виразно наголошені силові акценти певного “прикріплення” домовлених майстрів до роботи – відхід перед завершенням будівельного сезону не тільки не передбачався, а й категорично відкидався, – здатні вказати на досить своєрідний стосунок замовника до винайнятих для провадження певної роботи мулярів. Проте ще виразніше він вимальовується з наступного зафіксованого пункту. Згідно із заявою цехмістрів, порушників зобов'язання, коли б вони наважилися покинути роботу, тільки відробивши вже отриманий завдаток, чекала, як випадає гадати, винятково сувора кара. При цьому йшлося не тільки про грошовий вимір, який у 60 (!) разів повинен був перевищувати

ma się zadawalniać jedną robotą albo najwyżej dwoma, trzecią zaś robotę wolno wziąć takiemu mistrzowi, który ich ma dwie, tylko naprzyszłość, a rozpocząć tę robotę wolno mu nie pierwej, aż się godziwie załatwi z oboma przedmiotami, a przynajmniej z jedną, a to pod karą pięćciu marek”. Див.: *Kowalczyk M. Cech budowniczy...* – S. 19; Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упоряд. М. Капраль. – Львів, 2007. – С. 445, 447. Цю вимогу незмінно повторювали і в наступних статутах, починаючи від найближчого 1580 р.: Там само. – С. 450, 451. Повторено її і в статуті 1737 р.: Там само. – С. 471, 473. Проте на середину XVIII ст. така давня звичаєва норма та відповідне цехове обмеження практично вже не діяли, й багаторічний цехмістр Юзеф Дубльовскі, наприклад, на 1767 р. водночас мав вести аж понад вісім, як їх тоді іменували, різноманітних “фабрик”: *Вуйцик В. Будівельний рух...* – С. 121.

¹⁷ *Kowalczyk M. Cech budowniczy...* – S. 19; Економічні привілеї... – С. 445, 447.

¹⁸ Такі терміни обумовлювала традиція, зафіксована вже у найстаршому цеховому статуті: *Kowalczyk M. Cech budowniczy...* – S. 19; Економічні привілеї... – С. 445, 447.

Майстри львівського мулярського цеху при спорудженні костелу місіонерів...

суму отриманого завдатку: “in casu contrawencyi* ninieyszey submissyi** swoiey karze podpadać będą w zapłaconiu czerwonych złotych 60”¹⁹. Для “порушників” далі додавалася ще також окрема кара ув’язнення: “у więzieniu za kłódką po swierci roku zasieść”²⁰. При цьому необхідно мати на увазі, що львівські цехові муляри виступали вільнонайманими ремісниками, тому передбачене покарання – не тільки грошове, а й ув’язненням – стосовно самостійних майстрів та цехових ремісників видається винятково жорстоким.

Утім, з відповідного приводу досі немає ніякого бодай загального уявлення, оскільки дотеперішня література такими проблемами не переймалася зовсім й відомостей щодо стосунків між винайнятими ремісниками та замовниками у відповідному колі публікацій шукати марно. Загалом, представники еліт, звісно, були немало зацікавлені у притягненні ремісників і з цього приводу в джерелах існують цілком виразні вказівки, проте вони описують інакші ситуації²¹. Йдеться про одну з тих сторін звичаєвої практики, які досі не привертали уваги, тому залишаються поза сферою інтересу як істориків архітектури, так і потенційних дослідників побутової культури, які також усе ще не зацікавилися відомостями такого характеру.

Окрім уже розглянутих, публікований документ здатний викликати інтерес ще й з іншого погляду – як конкретне свідчення про спорудження одного з важливіших архітектурних об’єктів, зведених з ініціативи відомого правобережного магната й мецената третьої чверті XVIII ст., фундатора групи визначних сакральних комплексів на чолі з ансамблем Почаївського монастиря – канівського старости М. Потоцького²².

У самій заяві львівських цехмістрів, як уже зазначено, не вказано, для зведення якої саме конкретної споруди в місті Городенка на теперішній Івано-Франківщині зобов’язалися поставити цехових мулярів цехмістри львівського будівельного цеху. У Городенці М. Потоцькі збудував костел та монастир місіонерів, а також греко-католицьку церкву. З них лише ансамбль костелу

* При недотриманні (латин.).

** Зобов’язання (латин.).

¹⁹ ЦДІАЛ України. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 590. – С. 150.

²⁰ Там само.

²¹ За приклад може слугувати, зокрема, ставлення до ремісників архімандрита Жидчинського монастиря в околицях Луцька Гедеона Бейнера, причому віднайдені документи трактують як про ремісників, винайнятих для окремих конкретних робіт, так і таких, що переходили в постійне монастирське підпорядкування: *Александрович В.* “Rad będąc każdemu rzemieślnikowi...”. Zespół kontraktów monasteru Żydyczyńskiego w okolicach Łucka z rzemieślnikami z lat 1752–1769 // *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej.* – Lublin, 2005. – Т. 3 / Pod red. J. Kłoczowskiego, A. Gila. – S. 10–22.

²² З огляду на відображені насамперед в архітектурі виняткові позиції у мистецькій культурі свого часу, постать М. Потоцького дотепер не привернула належної уваги, і література про нього досі нерідко поверхово концентрувалася насамперед на романтичних анекдотах, часто вигаданих і розпропагованих власне за романтичної доби. Не пропонує належного і прийняттого висвітлення відповідної проблематики так само на різний спосіб “романтизоване”, єдине досі в українській літературі новіше окреме видання про магната та його головних майстрів: *Возницький Б.* Микола Потоцький, староста Канівський та його митці архітектор *Бернард Меретин* і *сницар Іоан Георгій Пінзель.* – Львів, 2005.

й монастиря місіонерів співвідноситься з особою Б. Меретина (див. далі). Церква мала з'явитися уже після його смерті – у 1763–1764 рр.²³

Проте джерел до історії спорудження городенківського костелу виявлено обмаль. Відомо, що Б. Меретин перебував у Городенці вже 1751 р.²⁴ У вересні 1754 р. сам М. Потоцкі твердив про близький викінчення костел і завершений комплекс монастиря²⁵. Складена у львівському Президентському уряді 15 січня 1756 р. нововіднайдена заява цехмістрів мулярського цеху відзначає роботи, які повинні були вестися у будівельному сезоні зазначеного року, що покривається з гаданим потенційним періодом завершення спорудження городенківського костелу та монастиря. Тому є підстави здогадно визнати скромно відображені в опублікованому документі майбутні будівельні роботи провадженими саме на цьому об'єкті²⁶. Тобто, вірогідно, повинно було йтися про його викінчення, що, як видно, ще потребувало чималої кількості мулярів. Посереднім підтвердженням такої здогаду може сприйматися також та обставина, що, як встановив В. Вуйцик (див. вище), в наступному будівельному сезоні умовлені львівські муляри працювали вже не тільки в Городенці, а й у Бучачі.

Тобто опубліковане рідкісне свідчення стосовно практики організації та забезпечення кадрами мулярів будівництва у колі чи не найвідомішого такими своїми фундаціями магната українського Правобережжя XVIII ст. стосується одного з центральних для західноукраїнського регіону архітектурно-скульптурних ансамблів середини століття – костелу й монастиря місіонерів у Городенці. Воно показує і доводить, що над комплексом працював не тільки осілий у Львові Б. Меретин, а й так само спроваджені з львівського осередку цехові мулярські майстри. Оскільки, в порівнянні з архітекторами, вони відображають набагато скромніший пласт будівельної практики, за актуального стану писемних джерел щодо архітектурного досвіду XVIII ст. та їх осмислення про них йшлося винятково рідко й у літературі досі вони практично не привертали уваги. Хоча в контексті широкої будівельної традиції питання про те, звідкіля походили мулярські майстри, які зводили визначні споруди архітектурного фонду у провінції (де, через відсутність розбудованіших ремісничих осередків, не могло бути належного і достатнього відповідного власного місцевого кадрового потенціалу), не тільки заслуговує на увагу. Воно виявляється однією з суттєвих складових багатопланової системи уявлень про організацію, забезпечення та функціонування будівельної практики, окремі вартісні в культурно-історичному контексті її сторони, які досі не розглядалися.

Спорудження одного з найважливіших ансамблів архітектури середини XVIII ст., виниклих у провінційному середовищі, – костелу й монастиря місіонерів у Городенці силами мулярів львівського будівельного цеху здатне

²³ *Hornung Z.* Majster Pinsel snycerz. Karta z dziejów polskiej rzeźby rokokowej. – Wrocław, 1976. – S. 115.

²⁴ *Krasny P., Ostrowski J.* Kościół parafialny... – S. 84.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ Без докладнішої аргументації так їх потрактував при першому використанні опублікованого документа В. Вуйцик: *Вуйцик В.* Меретин і Пінзель... – С. 300.

Майстри львівського мулярського цеху при спорудженні костелу місіонерів...

стати новим показовим і промовистим свідченням, покликаним ілюструвати майже невідомий окремий аспект ролі львівського ремісничого середовища у розвитку будівельної практики на теренах українського Правобережжя. Таке значення Львова в мистецькій культурі відповідних теренів досі найкраще сприйнято насамперед за відомостями з історії скульптури²⁷, яка упродовж останніх десятиліть незмінно найбільше привертала увагу як найпритягальніший для сучасних дослідників – поряд з архітектурою – вияв мистецького життя епохи. Скромніше освоєним залишається внесок львівських майстрів монументального малярства європейської традиції до його поширення на теренах Правобережжя. Загальновідомою є також діяльність для регіональних замовників, загалом, нечисленних осілих у Львові професійних архітекторів. Встановлений завдяки заново віднайденому документу “паралельний” аспект в активності майстрів львівського мулярського цеху, доповнений згаданим аналогічним порицьким прикладом з очевидним навантаженням доказу більшого поширення відповідної практики, здатний показати істотнішу роль львівського осередку у розгортанні будівельної індустрії на українському Правобережжі. Водночас він пропонує відомості для поглиблення уявлення про роль професійного середовища міста в розгортанні будівельної практики поза його межами. Варта уваги також вперше засвідчена при цьому роль цехмістрів як посередників у контактах між замовниками й цеховими майстрами²⁸ та їхня функція забезпечення організації самої будівельної практики на місцях.

Так випадково збережений і виявлений документ стосовно звичайного “рядового” епізоду внутрішньої історії львівського мулярського цеху та причетності його цехмістрів до забезпечення кадрами цехових мулярів спорудження костелу й монастиря місіонерів у Городенці виявляється рідкісним документальним свідченням не тільки найдокладніше саме тут відображених, а й майже не зафіксованих в інший спосіб важливих сторін широкого будівельного досвіду епохи. До того ж, завдяки віднайденому публікованому джерелу з’явилася можливість співвіднести з відповідною практикою й інші, як давніше вже відомі, так і нововиявлені свідчення аналогічного характеру. За малочисельності актуально доступних джерельних переказів щодо зазначеного аспекту будівельної індустрії зібрані дотепер скромні свідчення джерел здатні переконати у відображенні в них не випадково зафіксованих розрізнених прикладів, а істотної сторони будівельної активності свого часу, випадковим збігом обставин задокументованої надзвичайно скромно і внаслідок цього все ще не відкритої як окреме самостійне явище широкого спектру конкретних виявів будівельного контексту епохи.

²⁷ Їхній короткий огляд див.: *Александрович В.* Скульптура // Історія українського мистецтва: У 5 т. – К., 2011. – Т. 3: Мистецтво другої половини XVI – XVIII століття. – С. 416–418.

²⁸ Таким посередником здатний був виступати й міський уряд. За конкретний приклад спроможне послужити давніше свідчення, як після смерті 1636 р. коронного підчашого Миколая Сенявського його мати звернулася до уряду з проханням віднайти майстрів для виготовлення олов’яної труни, див.: *Александрович В.* Унікальне джерельне свідчення про виконання олов’яної труни Миколая Сенявського (1636) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 814, 815.

Вказуючи на спосіб організації львівських кадрів як архітекторів, так і безпосередніх мулярів-виконавців при провадженні значних обсягів робіт на важливіших будівельних об'єктах у провінційному середовищі, публіковані матеріали водночас привертають увагу до іншого, не пов'язаного зі Львовом аспекту традиції. Як відомо, будівельна практика українського Правобережжя XVIII ст. не забезпечувалася зусиллями тільки львівського середовища. При надзвичайно істотній у той час ролі регіональної магнатерії у розгортанні мистецьких, зокрема й будівельних, ініціатив на місцях, в архітектурній практиці важливу роль відігравали також окремі будівничі, взагалі не пов'язані або ж мало чи епізодично пов'язані зі Львовом. Найвизначнішим прикладом такого майстра для Правобережної України XVIII ст. виступає італійський архітектор великого литовського маршалка Павла Кароля Сангушка Паоло Фонтана (1696–1765), чинний у розлогіх волинських маєтках магната та маєтностях і при позамаєткових фундаціях прибраного протектора на території прилеглих районів сучасної Польщі²⁹. Останнім часом зібрано розрізнені й випадкові джерельні відомості про іншого подібного, поки, однак, все ще загадкового майстра першої половини століття, також італійця Франческо Каппоні (1689 – після 1751)³⁰. В окремих регіональних осередках так само вдалося задокументувати й більшу кількість кадрів мулярів³¹.

За актуально доступного фонду джерельних відомостей та наявної недостатньої уваги до обох паралельних аспектів будівельного досвіду не випадало б міркувати про їхнє співвідношення у загальній картині традиції та реальну роль у розгортанні будівництва. Вперше зауважена на конкретному промовистому прикладі “нова” проблематика потребує розширення фонду документального забезпечення нововстановленого явища та пошуку інших джерел, спроможних докладніше й ґрунтовніше розкрити відповідний аспект поточної практики. Не випадає, однак, сумніватися, що завдяки публікованій заяві львівських цехмістрів стосовно залучення львівських цехових мулярів до спорудження костелу місіонерів у Городенці вдалося зауважити варту уваги істотну та показову сторону тогочасного культурного життя. Йдеться про один з тих його аспектів, що здатні суттєво доповнити актуально поширений комплекс уявлень про різноманітність автентичних виявів,

²⁹ Найдокладніше про нього див.: *Skrabski J.* Paolo Fontana nadworny architekt Sanguszków. – Tarnów, 2007.

³⁰ *Betlej A.* Uwagi na temat twórczości Francesca Capponiego // *Sztuka kresów wschodnich.* – Kraków, 1998. – Т. 3: Materiały sesji naukowej. – Kraków, 1996. – S. 193–199. За нововіднайденими посередніми відомостями (довготривала присутність на Жидачівщині фіксується виключно записами метричних книг), він був зайнятий для коронного конюшого Єжи Дзедушицького, насамперед при резиденції останнього в селі Цуцилівці (тепер Вільхівці Жидачівського р-ну Львівської обл.), та в його вдови: *Александрович В.* Митці Жидачева та Жидачівщини XVIII століття // *Жидачівщина.* – Львів; Жидачів, 2018. – Вип. 1: Зб. матер. конфер., яка відбулася 8 грудня 2017 р. – С. 66–67.

³¹ Йдеться про майстрів, відновлених наприкінці 1770-х – у 1780-х роках в містах Ходорів Львівської обл. та Богородчани Івано-Франківської обл.: Там само. – С. 68–69. Причому в обох випадках явно подано осілих на місцевому ґрунті ремісників відповідного фаху, а не тимчасово відзначених у названих осередках у зв'язку з певними провадженими на той час будівельними роботами.

Майстри львівського мулярського цеху при спорудженні костелу місіонерів...

внутрішню еволюцію та важливі для поточної практики пов'язання різних сфер його вислову – як середовища провідних осередків, так і залучення їхнього потенціалу та реалізації різних аспектів їхніх можливостей у широкому колі все ще й надалі досить скромно опанованих регіональних свідчень традиції.

ДОКУМЕНТ

1756, січня 15. м. Львів. – Свідчення львівських мулярських цехмістрів Яна Дембовского та Анджея Вороновича у львівському Президентському суді про передані через архітектора Бернарда Меретина від канівського старости Миколая Потоцкого 30 червоних золотих для розподілу між цеховими мулярами із зобов'язанням, аби умовлених мулярів зараз після Великодня того ж року на першу вимогу Б. Меретина ставили до роботи та вислали до Городенки.

Uczciwi Jan Dębowski y Andrzej Woronowicz cechmistrze cechy mularskiej lwowskiej przed urzędem prezydenckim lwowskim stanowszy recognoscunt praesentibus*. Iż przez ręce j[ego] m[ości] pana Bernarda architekta odebrali ze skarbu j[asnie] w[ielmożnego] j[ego] m[ości] pana starosty kaniowskiego na rozdanie mularzom lwowskim cechowym 30 registrem podanych** do Horodenki na robotę czerwonych złotych trzydzieści, a to na ten koniec, aby tychże mularzów lwowskich cechowych zaraz po wielkiej nocy w roku terazniejszym z pierwszą rekwizycją wyżej pomienionego j[ego] m[ości] p[an]a Bernarda stawili do roboty i wysłali onych do Horodynki hoc adelito***: że chociażby w Horodence te między siebie rozebrane pieniądze # 30 odrobili, tedy ztamtąd z roboty przez całe lato nie schodzili, ale ią kontynuowali, upomniawszy się o dalszą zapłatę którą zarobią in casu contrawencyi^{4*} niniejszey submissyi^{5*} swoiey karze podpadać będą w zapłaceniu czerwonych złotych 60 y więzieniu za kłódką po cwierci roku zasieść. Na co wszystko submittuiąc się rękami własnymi podpisuią się. Datt[um] et actu[m] ut supra^{6*}.

Jan Deboski^{7*}. Andrzej Woronowicz kładzie znak +.

ЦДІАЛ України. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 590: 1753–1759. – С. 150. Рукопис. Оригінал.

Володимир Александрович (Львів). Майстри львівського мулярського цеху при спорудженні костелу місіонерів у Городенці: Про організацію будівельних артілей українського Правобережжя XVIII століття

Публікується і коментується свідчення львівських мулярських цехмістрів Яна Дембовского та Анджея Вороновича 15 січня 1756 р. у львівському Президентському суді про передані через архітектора Бернарда Меретина від канівського старости Миколая Потоцкого 30 червоних золотих для розподілу між цеховими мулярами із зобов'язанням, аби умовлених мулярів зараз після Великодня того ж року на першу вимогу Б. Меретина ставили до роботи та вислали до Городенки. Цехмістри зобов'язуються, що мулярі повинні залишитися на роботі увесь будівельний сезон

* Цим свідчать (латин.).

** Після першої літери скреслено три помилково вписаних літери.

*** З тією умовою (латин.).

^{4*} В разі порушення (латин.).

^{5*} Зобов'язання (латин.).

^{6*} Дано і діялося як вище (латин.).

^{7*} Автограф. Обидва підписи дописано іншим чорнилом.

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

під загрозою грошового покарання та ув'язнення. Документ інтерпретується як переказ про завершальну стадію будівництва костелу й монастиря місіонерів у Городенці.

Ключові слова: львівський мулярський цех, будівельні роботи, костел і монастир місіонерів у Городенці, архітектор Бернард Меретин, канівський староста Миколай Потоцкі.

Volodymyr Aleksandrovych (Lviv). About the Foremen of the Lviv Bricklayer Corporation during the Construction of the Missionary Church in Horodenka: On the Organization of Construction Artels on the Right-Bank Ukraine in the Eighteenth Century

The article publishes and provides scholarly commentaries on testimonies of Lviv bricklayers, Jan Dąbowski and Andrzej Woronowicz, on 15 January 1756. The testimonies mention the events of Lviv Presidential Court about the transfer of thirty Polish ducats through architect Bernard Meretyn from Starosta Mikołaj Potocki of Kaniv. The amount of the money was supposed to be distributed later among bricklayers. Moreover, the court ruled that bricklayers were sent to work in Horodenka on Easter of the same year at Meretyn's first request. The foremen were obliged to ensure that bricklayers remained at work throughout the construction period under threat of fines and imprisonment. The document is interpreted as a testimony about the final stage of construction of the church and monastery of missionaries in Horodenka.

Keywords: Lviv bricklayer corporation, construction works, church and monastery of missionaries in Horodenka, architect Bernard Meretyn, Starosta Mikołaj Potocki of Kaniv.